

VASIYATNOMANI BEKOR QILISH VA O'ZGARTIRISHNING FUQAROLIK-HUQUQIY XUSUSIYATLARI

Iskandarov Bekzodjon Mahmudovich

Samarqand viloyati fuqarolik ishlari bo'yicha Ishtixon tumanlararo sudining sudyasi.

Toshpulatov Sherzod Iskanovich

Samarqand viloyat sudining sudyasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20402393>

***Annotatsiya.** Mazkur maqolada vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirishning fuqarolik-huquqiy xususiyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda vasiyatnoma institutining huquqiy mohiyati, vasiyat erkinligi prinsipi, vasiyatnomani bekor qilish asoslari va unga o'zgartirish kiritish tartibi yoritilgan. Shuningdek, sud amaliyotida uchraydigan muammolar, notarial faoliyatdagi ayrim kamchiliklar hamda xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilgan. Maqola davomida elektron vasiyatnoma va raqamli notarial tizimlarning zamonaviy meros huquqidagi o'rnini tahlil qilinib, milliy qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.*

***Kalit so'zlar:** vasiyatnoma, meros huquqi, fuqarolik huquqi, vasiyat erkinligi, notarial tartib, vorislik, vasiyatnomani bekor qilish, vasiyatnomani o'zgartirish, sud amaliyoti, elektron vasiyatnoma, meros nizolari, muomala layoqati.*

Kirish

Meros huquqi fuqarolik huquqining muhim institutlaridan biri bo'lib, u fuqarolarning mulkiy huquqlarini vafotidan keyin ham himoya qilishga xizmat qiladi. Jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi hamda xususiy mulk daxlsizligining kuchayishi meros bilan bog'liq huquqiy munosabatlarning yanada takomillashuvini talab etmoqda. Shu nuqtayi nazardan, vasiyatnoma instituti meros huquqining eng muhim va dolzarb tarkibiy qismlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki vasiyatnoma orqali fuqaro o'zining mol-mulki taqdirini mustaqil ravishda belgilash, uni istalgan shaxsga qoldirish hamda o'zining oxirgi irodasini huquqiy jihatdan mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Fuqarolik qonunchiligida vasiyatnoma bir tomonlama bitim sifatida e'tirof etilib, u vasiyat qoldiruvchining erkin xohish-irodasiga asoslanadi. Vasiyat erkinligi prinsipi esa meros huquqining asosiy tamoyillaridan biri hisoblanadi. Ushbu prinsipga ko'ra, fuqaro o'z mol-mulkinini kimga, qanday ulushda va qanday shartlar asosida qoldirish masalasini mustaqil hal qiladi. Shu bilan birga, qonunchilikda vasiyatnomani bekor qilish yoki unga o'zgartirish kiritish imkoniyatining mavjudligi ham vasiyat erkinligining muhim ifodasi sanaladi. Chunki insonning hayoti davomida oilaviy, ijtimoiy yoki mulkiy munosabatlari o'zgarib borishi tabiiy holat bo'lib, bu esa ilgari tuzilgan vasiyatnomani qayta ko'rib chiqish zaruratini yuzaga keltirishi mumkin.

Bugungi kunda vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish bilan bog'liq huquqiy munosabatlar amaliyotda ko'plab nizolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, vasiyat qoldiruvchining muomala layoqati, vasiyatnomaga bosim ostida imzo qo'yilganligi, notarial tartibning buzilishi, bir nechta vasiyatnomalarning mavjudligi kabi holatlar sud amaliyotida tez-tez uchrab turadi.

Ayrim hollarda esa vorislar o'rtasidagi nizolar vasiyatnomani haqiqiy emas deb topish yoki uning ayrim qismlarini bekor qilish masalasiga borib taqalmoqda. Bu esa mazkur institutning nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham chuqur o'rganilishini taqozo etadi.

Shuningdek, globallashtirish va raqamlashtirish jarayonlari meros huquqiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xorijiy davlatlar tajribasida elektron vasiyatnoma, raqamli aktivlarni meros qilib qoldirish, onlayn notarial tasdiqlash kabi yangi huquqiy mexanizmlar shakllanmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham fuqarolik-huquqiy munosabatlarni modernizatsiya qilish jarayonida vasiyatnoma institutini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirishning fuqarolik-huquqiy mohiyati, ularning amalga oshirish tartibi, huquqiy oqibatlari hamda sud amaliyotida yuzaga kelayotgan muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi o'rganilib, milliy qonunchilikni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili. Vasiyatnoma instituti qadimiy huquqiy munosabatlardan biri bo'lib, uning shakllanishi Rim huquqiga borib taqaladi. Rim huquqida vasiyatnoma shaxsning o'z mulkini vafotidan keyin kimga o'tishini mustaqil ravishda belgilash imkonini beruvchi muhim huquqiy vosita sifatida e'tirof etilgan. Aynan Rim huquqidagi "testamentum" instituti keyinchalik Yevropa davlatlari fuqarolik qonunchiligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Rim yuristlari vasiyatnomani shaxsning so'nggi irodasi sifatida baholab, uni bekor qilish yoki o'zgartirish huquqini ham vasiyat qoldiruvchining tabiiy huquqi deb hisoblaganlar.

Meros huquqi va vasiyatnoma masalalari yuzasidan xorijiy olimlar tomonidan ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, rus olimlari E.A. Suxanov, Yu.K. Tolstoy, S.P. Grishaev hamda A.P. Sergeyevlar vasiyatnomani fuqarolik-huquqiy bitim sifatida tahlil qilib, uning bir tomonlama xususiyatiga alohida urg'u berishgan. Ularning fikricha, vasiyatnoma shaxsiy-irodaviy xarakterga ega bo'lib, uni tuzish, bekor qilish yoki o'zgartirish faqat vasiyat qoldiruvchining erkin xohishiga bog'liq bo'ladi. Ayniqsa, E.A. Suxanov vasiyat erkinligi prinsipini fuqarolik huquqining muhim demokratik institutlaridan biri sifatida baholaydi.

Rossiya huquqshunoslarining ilmiy ishlarida vasiyatnomani haqiqiy emas deb topish asoslari, notarial tasdiqlashning huquqiy ahamiyati hamda sud amaliyotida uchraydigan nizolar keng yoritilgan. Jumladan, Yu.K. Tolstoyning ilmiy qarashlarida vasiyatnomani bekor qilishning ikki asosiy shakli — yangi vasiyatnoma tuzish va maxsus ariza orqali bekor qilish tartiblari huquqiy jihatdan izohlangan. Shu bilan birga, muallif tomonidan vasiyat qoldiruvchining muomala layoqati bilan bog'liq masalalar ham alohida tadqiq etilgan.

O'zbekiston huquqshunos olimlari tomonidan ham meros huquqi institutiga oid qator ilmiy izlanishlar amalga oshirilgan. Xususan, H.R. Rahmonqulov, O. Oqyulov, M.X. Rustambayev va boshqa olimlarning ilmiy ishlarida vasiyatnoma fuqarolik huquqining mustaqil instituti sifatida tahlil qilinadi. Ularning tadqiqotlarida O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksida belgilangan vasiyatnoma shakllari, notarial tartib, majburiy ulush masalalari hamda vorislik bilan bog'liq nizolar ilmiy jihatdan yoritilgan.

H.R. Rahmonqulov o'z tadqiqotlarida vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish masalalariga alohida to'xtalib, fuqaroning o'z irodasini erkin ifoda etish huquqi meros huquqining

asosiy tamoyili ekanligini ta'kidlaydi. Olimning fikricha, vasiyatnomani o'zgartirish imkoniyati fuqarolik-huquqiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlash bilan birga, shaxs manfaatlarini himoya qilishga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda elektron vasiyatnoma instituti ham dolzarb masala sifatida ko'rib chiqilmoqda. Xususan, AQSH, Germaniya va Estoniya kabi davlatlarda raqamli texnologiyalar asosida vasiyatnomalarni rasmiylashtirish amaliyoti shakllanib borayotgani ta'kidlanadi. Ayrim tadqiqotchilar elektron vasiyatnomalarni fuqarolik muomalasining zamonaviy shakli sifatida baholasa, boshqa olimlar bunday tizimlarda xavfsizlik va ishonchlilik masalalariga ehtiyotkorlik bilan yondashish zarurligini qayd etadilar.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish masalalari nazariy hamda amaliy jihatdan yetarlicha murakkab huquqiy institut hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy fuqarolik-huquqiy munosabatlarning rivojlanishi ushbu institutni yanada takomillashtirish, sud va notarial amaliyotni bir xilda qo'llash hamda xorijiy tajribani milliy qonunchilikka moslashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Vasiyatnomaning fuqarolik-huquqiy mohiyati

Vasiyatnoma meros huquqining markaziy institutlaridan biri bo'lib, fuqaroning o'z mol-mulkini vafotidan keyin tasarruf etishga qaratilgan huquqiy harakatini ifodalaydi. Fuqarolik huquqida vasiyatnoma shaxsning so'nggi irodasi sifatida baholanadi hamda u fuqaroning mulkiy huquqlarini amalga oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksiga ko'ra, fuqaro o'ziga tegishli mol-mulkni yoki unga bo'lgan mulkiy huquqlarni istalgan shaxsga vasiyat qilib qoldirish huquqiga ega. Mazkur norma fuqarolarning xususiy mulk daxlsizligi va vasiyat erkinligi prinsipining huquqiy ifodasi hisoblanadi.

Huquqiy tabiatiga ko'ra, vasiyatnoma bir tomonlama bitim sanaladi. Chunki uni tuzish uchun faqat vasiyat qoldiruvchining xohish-irodasi yetarli bo'lib, boshqa shaxslarning roziligi talab etilmaydi. Ushbu jihat vasiyatnomani ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama bitimlardan ajratib turadi. Vasiyatnoma tuzilgan paytda huquqiy oqibat yuzaga kelmaydi, balki u faqat vasiyat qoldiruvchi vafot etganidan keyingina kuchga kiradi. Shu sababli ham vasiyatnoma shartli va kechiktirilgan huquqiy oqibatga ega bitim sifatida tavsiflanadi.

Vasiyatnomaning yana bir muhim xususiyati uning shaxsiy xarakterga egaligidadir. Ya'ni vasiyatnoma faqat shaxsan tuzilishi mumkin bo'lib, uni vakil orqali rasmiylashtirishga yo'l qo'yilmaydi. Bu holat vasiyat qoldiruvchining haqiqiy irodasini himoya qilishga xizmat qiladi.

Chunki vasiyatnoma insonning eng muhim shaxsiy-huquqiy harakatlaridan biri hisoblanadi. Shuningdek, vasiyat qoldiruvchi vasiyatnoma mazmunini istalgan vaqtda o'zgartirish, to'ldirish yoki uni butunlay bekor qilish huquqiga ega bo'ladi. Mazkur huquq vasiyat erkinligi prinsipining ajralmas qismi sanaladi.

Fuqarolik qonunchiligida vasiyatnoma tuzish uchun muayyan talablar belgilangan.

Xususan, vasiyat qoldiruvchi muomala layoqatiga ega bo'lishi kerak. Muomala layoqati fuqaroning o'z harakatlarining mazmun va oqibatlarini anglay olish qobiliyatini anglatadi. Shu sababli ruhiy kasallik, vaqtinchalik ruhiy buzilish yoki boshqa holatlar tufayli o'z harakatlarini anglay olmaydigan shaxs tomonidan tuzilgan vasiyatnoma sud tomonidan haqiqiy emas deb topilishi mumkin.

Vasiyatnomaning haqiqiyligi ko'p jihatdan uning shakliga ham bog'liq bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq, vasiyatnoma asosan yozma shaklda tuziladi va notarial tartibda tasdiqlanishi lozim. Notarial tasdiqlash vasiyat qoldiruvchining shaxsini aniqlash, uning muomala layoqatini tekshirish hamda irodasining erkinligini tasdiqlash vazifasini bajaradi. Ayrim alohida hollarda, masalan, favqulodda vaziyatlarda yoki fuqaro davolanish muassasasida bo'lganida qonunda nazarda tutilgan boshqa mansabdor shaxslar tomonidan ham vasiyatnoma tasdiqlanishi mumkin.

Vasiyatnoma mazmuniga ko'ra turli ko'rinishlarga ega bo'ladi. Oddiy vasiyatnoma, yopiq vasiyatnoma, notarial tasdiqlangan vasiyatnoma hamda alohida sharoitlarda tuziladigan vasiyatnomalar amaliyotda keng uchraydi. Yopiq vasiyatnoma institutida vasiyat qoldiruvchi hujjat mazmunini boshqa shaxslarga oshkor etmagan holda uni muhrlangan shaklda notariusga topshiradi. Bu esa vasiyat sirini saqlash prinsipining amaliy ifodasi hisoblanadi.

Zamonaviy fuqarolik-huquqiy munosabatlarda vasiyatnomaning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Xususan, tadbirkorlik faoliyati, korporativ ulushlar, intellektual mulk obyektlari hamda raqamli aktivlarning paydo bo'lishi vasiyatnoma predmetining kengayishiga olib kelmoqda. Shu sababli vasiyatnoma instituti nafaqat an'anaviy meros munosabatlarini, balki zamonaviy iqtisodiy munosabatlarni ham tartibga soluvchi muhim huquqiy vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Vasiyatnomani bekor qilish asoslari

Vasiyatnomani bekor qilish meros huquqida vasiyat erkinligi prinsipining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Fuqarolik qonunchiligiga ko'ra, vasiyat qoldiruvchi o'zining avval tuzgan vasiyatnomasini istalgan vaqtda bekor qilish huquqiga ega. Ushbu huquq fuqaroning mulkiy manfaatlarini himoya qilish, uning erkin xohish-irodasini ta'minlash hamda hayot davomida yuz beradigan ijtimoiy, oilaviy yoki iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olish imkonini beradi. Shu sababli vasiyatnomani bekor qilish fuqarolik-huquqiy munosabatlarda muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaldagi qonunchilikda vasiyatnomani bekor qilishning bir necha shakllari mavjud. Eng keng tarqalgan usullardan biri yangi vasiyatnoma tuzish orqali oldingi vasiyatnomani bekor qilish hisoblanadi. Bunda keyinchalik tuzilgan vasiyatnoma avvalgi hujjatni to'liq yoki qisman bekor qiladi. Agar yangi vasiyatnomada avvalgi hujjatni bekor qilish haqida to'g'ridan to'g'ri ko'rsatma mavjud bo'lsa, eski vasiyatnoma o'z kuchini yo'qotadi. Mazkur holatda yangi vasiyatnoma ustuvor huquqiy kuchga ega bo'ladi.

Vasiyatnomani bekor qilishning yana bir usuli maxsus ariza berish orqali amalga oshiriladi. Bunda vasiyat qoldiruvchi notarial idoraga murojaat qilib, ilgari tuzilgan vasiyatnomani bekor qilish to'g'risida yozma ariza beradi. Notarius mazkur arizani tegishli tartibda rasmiylashtiradi hamda bekor qilingan vasiyatnoma haqidagi ma'lumotlarni qayd etadi. Ushbu tartib huquqiy aniqlikni ta'minlash va kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nizolarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Sud amaliyotida vasiyatnomani haqiqiy emas deb topish bilan bog'liq ishlar ham ko'p uchraydi. Bunday hollarda vasiyatnoma bevosita vasiyat qoldiruvchi tomonidan emas, balki manfaatdor shaxslarning da'vosi asosida bekor qilinadi. Fuqarolik qonunchiligida bitimlarning haqiqiy emasligi uchun belgilangan umumiy asoslar vasiyatnomaga ham tatbiq etiladi. Xususan, quyidagi holatlar vasiyatnomani haqiqiy emas deb topishga asos bo'lishi mumkin:

- vasiyat qoldiruvchining muomala layoqatiga ega bo'lmashligi;
- hujjatning qonunda belgilangan shaklga rioya qilinmagan holda tuzilishi;
- vasiyatnoma bosim, tahdid yoki aldov ta'sirida rasmiylashtirilganligi;
- notarial tartibning buzilishi;
- vasiyat qoldiruvchining haqiqiy irodasi buzilganligi.

Ayniqsa, vasiyat qoldiruvchining muomala layoqati bilan bog'liq nizolar sud amaliyotida murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Sudlar bunday ishlarni ko'rib chiqishda tibbiy hujjatlar, ekspertiza xulosalari, guvohlarning ko'rsatmalari hamda boshqa dalillarga tayanadi. Agar shaxs vasiyatnoma tuzilgan paytda o'z harakatlarining mazmun va oqibatlarini anglay olmagan deb topilsa, bunday vasiyatnoma haqiqiy emas deb e'tirof etiladi.

Vasiyatnomani bekor qilishda notarial tartibga rioya etish ham muhim ahamiyatga ega.

Chunki notarius vasiyat qoldiruvchining shaxsini aniqlash, uning huquqiy layoqatini tekshirish hamda irodasining erkinligini tasdiqlash vazifasini bajaradi. Amaliyotda ayrim hollarda notarial tartibdagi xatolar yoki hujjatlarni rasmiylashtirishdagi kamchiliklar keyinchalik sud nizolariga sabab bo'lmoqda. Shu sababli notarial faoliyat sifatini oshirish meros huquqi sohasidagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Xorijiy davlatlar tajribasida ham vasiyatnomani bekor qilish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Masalan, Germaniya va Fransiya qonunchiligida yangi vasiyatnoma avtomatik ravishda avvalgisini bekor qilishi mumkinligi belgilangan. Anglo-sakson huquq tizimida esa nikoh tuzish yoki ajrashish kabi ayrim holatlar ham vasiyatnomaga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu esa meros huquqining jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, vasiyatnomani bekor qilish instituti fuqarolarning mulkiy huquqlarini erkin amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi. Mazkur institutning samarali ishlashi esa fuqarolik qonunchiligining aniqligi, notarial tizimning ishonchliligi hamda sud amaliyotining bir xilda qo'llanishiga bevosita bog'liqdir.

Xorijiy davlatlar tajribasida vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish instituti

Xorijiy davlatlar qonunchiligida vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish masalalari meros huquqining muhim institutlaridan biri sifatida tartibga solinadi. Turli davlatlarning huquq tizimlarida mazkur institutning o'ziga xos jihatlari mavjud bo'lsa-da, ularning asosiy maqsadi vasiyat qoldiruvchining erkin xohish-irodasini ta'minlash hamda vorislik munosabatlarida huquqiy aniqlikni kafolatlashdan iboratdir. Ayniqsa, rivojlangan davlatlar tajribasi zamonaviy meros huquqi institutlarini takomillashtirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Germaniya fuqarolik qonunchiligida vasiyatnoma instituti yuqori darajada rivojlangan bo'lib, unda vasiyat erkinligi prinsipiga alohida e'tibor qaratilgan. Germaniya Fuqarolik kodeksiga ko'ra, vasiyat qoldiruvchi istalgan vaqtda o'z vasiyatnomasini bekor qilish yoki o'zgartirish huquqiga ega. Vasiyatnomani bekor qilish yangi vasiyatnoma tuzish, eski hujjatni yo'q qilish yoki maxsus ariza berish orqali amalga oshirilishi mumkin. Germaniya amaliyotida qo'lda yozilgan vasiyatnomalar ham huquqiy kuchga ega bo'lib, bu fuqarolarga qulaylik yaratadi. Shu bilan birga, sudlar vasiyat qoldiruvchining haqiqiy irodasini aniqlashga katta ahamiyat beradi.

Fransiya huquq tizimida ham vasiyatnoma institutining o'ziga xos jihatlari mavjud.

Fransuz fuqarolik qonunchiligida vasiyat erkinligi prinsipi tan olingan bo'lsa-da, u ayrim hollarda majburiy ulush qoidalari bilan cheklanadi. Ya'ni vasiyat qoldiruvchi barcha mol-mulkni istalgan shaxsga qoldira olmaydi, chunki qonun bo'yicha yaqin qarindoshlarning majburiy ulushi himoya qilinadi. Bu holat oila manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan. Fransiyada vasiyatnomani bekor qilish yoki o'zgartirish yangi hujjat tuzish orqali amalga oshiriladi va keyingi vasiyatnoma avvalgisiga nisbatan ustuvor hisoblanadi.

Rossiya Federatsiyasi fuqarolik qonunchiligida ham vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish tartibi batafsil tartibga solingan. Rossiya Fuqarolik kodeksiga muvofiq, fuqaro o'z vasiyatnomasini istalgan vaqtda sabab ko'rsatmasdan o'zgartirish yoki bekor qilish huquqiga ega.

Rossiya amaliyotida notarial tartibga qat'iy rioya qilinadi hamda notariusning vasiyat qoldiruvchining muomala layoqatini tekshirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Sud amaliyotida esa ruhiy holat bilan bog'liq nizolar eng ko'p uchraydigan masalalardan biri hisoblanadi.

Anglo-sakson huquq tizimida, xususan AQSH va Buyuk Britaniyada vasiyatnoma institutining o'ziga xos mexanizmlari shakllangan. Bu tizimda "codicil" deb ataluvchi maxsus hujjatlar orqali amaldagi vasiyatnomaga qo'shimcha yoki o'zgartirishlar kiritiladi. Bunday tartib yangi vasiyatnoma tuzmasdan turib, ayrim qoidalarni o'zgartirish imkonini beradi. AQSH amaliyotida elektron vasiyatnoma instituti ham faol rivojlanmoqda. Ayrim shtatlarda elektron shakldagi vasiyatnomalar qonuniy kuchga ega deb tan olinmoqda. Bu esa zamonaviy texnologiyalarning meros huquqiga kirib kelayotganligini ko'rsatadi.

Estoniya, Singapur va Kanada kabi davlatlarda raqamli texnologiyalar asosida elektron notarial xizmatlar keng rivojlangan. Xususan, elektron imzo, masofaviy identifikatsiya va onlayn tasdiqlash tizimlari orqali vasiyatnomalarni rasmiylashtirish imkoniyati yaratilgan. Mazkur amaliyot fuqarolarga qulaylik yaratish bilan birga, hujjatlarning xavfsizligini ta'minlash masalasini ham dolzarb qilib qo'yimoqda.

Xorijiy tajribani tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, zamonaviy meros huquqida vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish instituti tobora moslashuvchan va raqamlashtirilgan shaklga o'tmoqda.

Shu bilan birga, aksariyat davlatlarda vasiyat qoldiruvchining erkin irodasini himoya qilish, notarial nazoratni kuchaytirish hamda sud amaliyotida yagona yondashuvni ta'minlash asosiy tamoyil sifatida saqlanib qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham xorijiy tajribani chuqur o'rganish va milliy qonunchilikka moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, elektron notarial tizimlarni rivojlantirish, vasiyatnomalarni yagona elektron reyestrda saqlash hamda sud-amaliyot mexanizmlarini takomillashtirish kelgusida meros huquqini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi.

Xulosa

Vasiyatnoma instituti fuqarolik huquqining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, fuqarolarning mulkiy huquqlarini vafotidan keyin amalga oshirishga xizmat qiladi. Mazkur institut orqali shaxs o'zining oxirgi irodasini erkin ifoda etish hamda mol-mulk taqdirini mustaqil belgilash imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu sababli vasiyat erkinligi prinsipi meros huquqining asosiy tamoyillaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish fuqarolik-huquqiy munosabatlarning murakkab, ko'p qirrali institutlaridan biri ekanligi aniqlandi.

Fuqarolik qonunchiligiga ko'ra, vasiyat qoldiruvchi o'zining avval tuzgan vasiyatnomasini istalgan vaqtda bekor qilish yoki unga o'zgartirish kiritish huquqiga ega. Ushbu huquq shaxsning erkin xohish-irodasini ta'minlash bilan birga, hayot davomida yuz beradigan ijtimoiy, oilaviy va iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olish imkonini beradi.

Maqolada sud amaliyoti tahlili shuni ko'rsatdiki, vasiyatnoma bilan bog'liq nizolarning asosiy qismi vasiyat qoldiruvchining muomala layoqati, notarial tartibga rioya qilinmaganligi, bosim yoki aldov ta'siri ostida hujjat rasmiylashtirilganligi kabi holatlar bilan bog'liqdir. Ayniqsa, bir nechta vasiyatnomalarning mavjudligi va ularning huquqiy kuchini aniqlash amaliyotda murakkab masalalardan biri hisoblanadi. Shu sababli sudlar tomonidan bunday nizolarni ko'rib chiqishda har bir holatni individual baholash muhim ahamiyat kasb etadi.

Xorijiy davlatlar tajribasi tahlili zamonaviy meros huquqida elektron vasiyatnoma, raqamli notarial xizmatlar va yagona elektron reyestr tizimlari tobora keng rivojlanayotganligini ko'rsatdi.

Germaniya, Fransiya, AQSH va Estoniya kabi davlatlar tajribasi vasiyatnoma institutini raqamlashtirish fuqarolar uchun qulaylik yaratishi hamda huquqiy aniqlikni tainlashga xizmat qilishini namoyon etadi.

Tadqiqot natijasida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqildi:

- vasiyatnomalarni yagona elektron reyestr tizimida saqlash mexanizmini joriy etish;
- elektron vasiyatnoma institutini bosqichma-bosqich milliy qonunchilikka implementatsiya qilish;
- notariuslarning huquqiy javobgarligini kuchaytirish;
- vasiyat qoldiruvchining muomala layoqatini aniqlash bo'yicha aniq mezonlarni ishlab chiqish;
- sud amaliyotida yagona yondashuvni shakllantirish;
- fuqarolarning meros huquqi bo'yicha huquqiy savodxonligini oshirish.

Umuman olganda, vasiyatnomani bekor qilish va o'zgartirish instituti fuqarolarning mulkiy huquqlarini erkin amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim huquqiy mexanizm hisoblanadi.

Mazkur institutni zamonaviy talablar asosida takomillashtirish esa fuqarolik-huquqiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlash hamda meros huquqini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2025.
2. O'zbekiston Respublikasi "Notariat to'g'risida"gi Qonuni // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi.
3. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqi. 2-jild. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020.
4. Oqyulov O. Meros huquqi asoslari. – Toshkent: Adolat, 2019.
5. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi fuqarolik huquqi. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2021.
6. Suxanov E.A. Grazhdanskoe pravo: uchebnik. T. 3. – Moskva: Statut, 2021.
7. Tolstoy Yu.K. Nasledstvennoe pravo. – Moskva: Prospekt, 2020.
8. Sergeyev A.P. Grazhdanskoe pravo. – Sankt-Peterburg: Piter, 2022.

9. Grishaev S.P. Nasledstvennoe pravo Rossii. – Moskva: Yurist, 2021.
10. Romanov V.I. Nasledovanie po zaveshaniyu v grazhdanskom prave. – Moskva: Norma, 2020.
11. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). German Civil Code. – Berlin, 2024.
12. Code Civil Français. – Paris, 2023.
13. Uniform Electronic Wills Act (USA). – Washington, 2023.
14. Sitkoff R.H., Dukeminier J. Wills, Trusts, and Estates. – New York: Wolters Kluwer, 2022.
15. Halbach E. Modern Trends in Inheritance Law. – Oxford University Press, 2021.
16. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi fuqarolik ishlari bo‘yicha sud amaliyoti materiallari. – Toshkent, 2024.
17. Legal Research on Electronic Wills and Digital Inheritance // Harvard Law Review. – 2022. – №4.
18. Modern Problems of Inheritance Law // Journal of Comparative Law. – London, 2023. – №2.